

5. Herheliuk A.V. Teoretychni aspekty vyvchennia suprovodu neblahopoluchnykh simei [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://intkonf.org/gergelyuk-av-teoretichni-aspekti-vivchennya-suprovodu-neblagopoluchnykh-simey/>
6. Derzhavnyi standart konsultuvannia, zatverdzhenyi Ministerstvom sotsialnoi polityky Ukrainy 2013 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=153555&cat_id=102036.

Бычук Ирина. ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С НЕБЛАГОПОЛУЧНОЙ СЕМЬЕЙ (ИЗ ОПЫТА ПРЕПОДАВАНИЯ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА С СЕМЬЕЙ»). В статье подается конспективное изложение лекции «Основы социальной работы с неблагополучной семьей» в контексте обмена опытом преподавания учебной дисциплины «Социальная работа с семьей» в высших учебных заведениях Украины. Социальная работа с семьей является системой взаимодействия социальных органов государства и общества и семьи. Социальная работа с семьей направлена на улучшение материальных и бытовых условий жизни семьи, обеспечения полноценного физического, нравственного и духовного развития всех членов семьи. Основная цель социальной работы с семьей - это социальная профилактика, социальная помощь, социальный патронаж, социальная реабилитация, предоставление ей социально-психологической, психолого-педагогической, социально-медицинской, юридической, информационно-консультативной, психотерапевтической помощи.

Неблагополучные семьи - это семьи, которые в силу объективных или субъективных причин потеряли свои воспитательные возможности, в результате чего у них возникают неблагоприятные условия для воспитания ребенка. Охарактеризовано, что социальная работа с неблагополучной семьей направлена на создание условий для преодоления ею причин и последствий своего неблагополучия. Проанализированы задачи специалиста в работе с неблагополучной семьей. Охарактеризованы основные этапы осуществления социально - педагогического сопровождения неблагополучной семьи. Раскрыты основные технологии социальной работы с неблагополучными семьями: социальное сопровождение и социальное консультирование.

Ключевые слова: социальная работа, социальный работник, неблагополучная семья, социально - педагогическое сопровождение, социальная опека, социальный патронаж, семейное консультирование.

Bychuk Irina. BASICS OF SOCIAL WORK WITH A DYSFUNCTIONAL FAMILY (FROM THE EXPERIENCE OF TEACHING THE DISCIPLINE «SOCIAL WORK WITH FAMILY»). The article gives a concise presentation of the lecture "Fundamentals of social work with a dysfunctional family" in the context of the exchange of experience in teaching the subject "Social work with the family" in higher educational institutions of Ukraine. Social work with the family is a system of interaction between social bodies of the state and society and family. Social work with the family is aimed at improving the material and living conditions of the family, ensuring the full physical, moral and spiritual development of all family members. The main purpose of social work with the family is social prophylaxis, social assistance, social patronage, social rehabilitation, providing it with socio-psychological, psychological and pedagogical, social-medical, legal, informative-consultative, psychotherapeutic assistance.

Disadvantaged families are families who, because of objective or subjective reasons, have lost their educational opportunities, as a result of which they have unfavorable conditions for the upbringing of the child. It has been characterized that social work with a dysfunctional family is aimed at creating conditions for overcoming her causes and consequences of her distress. The task of a specialist in working with a dysfunctional family is analyzed. The main stages of social and pedagogical support of a dysfunctional family are described. The basic technologies of social work with disadvantaged families are revealed: social support and social counseling.

Key words: social work, social worker, dysfunctional family, social and pedagogical support, social care, social patronage, family counseling.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2018 р.

УДК 376.1-056.264:376.1-056.36

Оксана Боряк

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (Суми)

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

У статті висвітлені теоретичні і практичні аспекти розробки, обґрунтування та перевірки процесу формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. Визначено, що серед категорій порушень психічного та (або) фізичного розвитку найбільш поширеною є категорія порушень інтелектуального розвитку – розумова відсталість.

Специфіка порушень мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дітей визначається, насамперед, особливостями вищої нервової діяльності та психічного розвитку. Метою дослідження є обґрунтування шляхів формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. Ця мета конкретизується в завданнях, провідними серед яких є: 1) дослідження проблеми діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей в теорії та практиці спеціальної освіти; її аналіз в психолого-педагогічному напрямках; 2) вивчення стану та специфіки структурних компонентів функціональної системи мови та мовлення, рівнів розвитку мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку; 3) розробка багатопрофільної моделі психолого-педагогічного діагностування, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку, враховуючи вік, ступінь розумової відсталості, супутні психо-нервово-соматичні порушення розвитку, терміни логопедичної корекції; 4) розробка, обґрунтування та експериментальна перевірка цілісної системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, порушення мовленнєвої діяльності, діти з особливими освітніми потребами, розумова відсталість, розумово відсталі діти, молодший шкільний вік, цілісна система діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Постановка проблеми. Мовленнєвий розвиток дітей із порушеннями психічного та (або) фізичного розвитку (ППФР) сьогодні в Україні залишається однією з найбільш складних і недостатньо вирішених логопедичних проблем. На сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів в освіті проблема формування мовленнєвої діяльності, розвиток навичок мовленнєвого спілкування у дітей із ППФР, адаптація їх до умов соціального середовища набула пріоритетного значення. Вирішення цієї проблеми пов'язано зі здійсненням індивідуального, диференційованого та поетапного корекційного логопедичного впливу; з удосконаленням методичних систем, які мають урахувати неоднорідність контингенту дітей із ППФР й провідні тенденції оновлення змісту освіти.

Порушення мовленнєвої діяльності (ПМД) у дітей із розумовою відсталістю характеризуються складністю патогенезу та симптоматики (В. Синьов) [6, С. 38]. Виникнення порушень мовлення можуть бути зумовлені як недорозвиненням пізнавальної діяльності, так і іншими чинниками: зниженням слуху, порушеннями мовленнєвої моторики, дефектами будови артикуляційного апарату тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук педагогічних шляхів формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей (РВД) обумовив необхідність вивчення особливостей їх мовленнєвого розвитку, який виявляється в обмеженості словника, домінуванні одних частин мови над іншими; неточному вживанні слів, труднощах їх актуалізації (С. Геращенко, І. Дмитрієва, А. Єгорова, В. Ліпакова, Л. Руденко, О. Разуван, З. Смірнова, М. Соловійова, Д. Шульженко та ін. Визначені труднощі засвоєння синтаксичних норм під час вживання словосполучень, оволодіння простим та складним реченнями (А. Аксьонова, Л. Вавіна, К. Омірбекова, Г. Савельєва, О. Федченко, Т. Чебикіна та ін.). Одночасно спостерігаються своєрідні порушення змісту та мовного оформлення діалогічної та монологічної форм мовлення (К. Бектаєва, Л. Вавіна, В. Вороб'їєва, О. Гордієнко, К. Казанцева, С. Комарова, Ю. Круглова, Р. Лалаєва, Л. Логвінова, Р. Луцкіна, В. Петрова, І. Позднякова, М. Шишкова та ін.). Процес породження мовлення РВД молодшого шкільного віку характеризується порушенням глибинного та поверхневого синтаксування (І. Дмитрієва, Є. Соботович, Р. Лалаєва, В. Тищенко та ін.) [2, С. 23].

У дослідженнях Г. Каше, Г. Кузнецової, Р. Лалаєвої, Р. Левіної, Н. Нікашиної, В. Петрової, М. Савченко, Л. Спірової, Р. Шуйфер було доведено, що недоліки вимови та письма у РВД пов'язані з недорозвитком у них пізнавальних процесів, спрямованих на оволодіння звуковою структурою слова. Відповідно до результатів цих досліджень, стійкість порушень вимови пояснюється не мовленнєво-руховими труднощами, а дуже уповільненим введенням у мовлення звуків, що правильно артикулюються.

Сучасний етап наукових досліджень ПМД РВД характеризується домінуванням психолого-педагогічного напрямку, в якому переважають пошуки технологій корекції та розвитку мовлення (Л. Баряєва, З. Будаєва, О. Гаврилов, С. Геращенко, І. Дмитрієва, А. Єгорова, С. Ільїна, К. Казанцева, Р. Лалаєва, В. Ліпакова, Г. Піонтківська, О. Позднякова, Л. Ханзерук, О. Хохліна, Д. Шульженко та ін.). Зазвичай, ураховується лінгвопатологічна

симптоматика і значно рідше – синдроми, що супроводжують порушений розвиток РВД. Це, з одного боку, формує одностороннє уявлення про симптоматику порушень мовлення цієї нозології дітей, перешкоджає розумінню глибини дефекту, його структур та механізмів, а з іншого, змушує напрями пошуку шляхів подолання.

Відповідно до вище викладеного, **метою статті** є обґрунтування шляхів формування мовленнєвої діяльності РВД МШВ. Ця мета конкретизується в **завданнях**, провідними серед яких є: 1) дослідження проблеми діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей в теорії та практиці спеціальної освіти; її аналіз в психолого-педагогічному напрямках; 2) вивчення стану та специфіки структурних компонентів функціональної системи мови та мовлення, рівнів розвитку мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку; 3) розробка багатопрофільної моделі психолого-педагогічного діагностування, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку, враховуючи вік, ступінь розумової відсталості, супутні психо-нервово-соматичні порушення розвитку, терміни логопедичної корекції; 4) розробка, обґрунтування та експериментальна перевірка цілісної системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність та перспективність дослідження обраної проблеми зумовлена: стійкою тенденцією до збільшення народжуваності дітей із розумовою відсталістю, при якій розумова відсталість є первинним (основним) порушенням психофізичного розвитку, так і порушенням вторинного походження на тлі таких порушень як: ДЦП, тяжкі порушення мовлення, комбіновані порушення розвитку. Наявною практикою одновекторного підходу до діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності цієї нозології дітей; відсутністю диференціації розумово відсталих дітей за якісно різними типами порушень мовленнєвого розвитку; відсутністю чітко визначеної структури, рівнів, критеріїв порушень мовленнєвої діяльності як системного мовленнєвого недорозвитку, притаманного дітям цієї нозології; невизначеним у повній мірі змістом роботи з формування та корекції мовленнєвої діяльності: відсутністю програмового забезпечення логокорекційної роботи в спеціальних закладах освіти для дітей із розумовою відсталістю, відсутністю науково обґрунтованих методик діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей у комплексі впливів на всі її рівні та компоненти, що призводить до низького рівня ефективності логопедичної корекції; необхідністю розробки комплексної, цілісної раціональної системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей. Доведено доцільність здійснення дослідження мовленнєвої діяльності дітей із розумовою відсталістю на основі міждисциплінарної взаємодії – у медико-психолого-педагогічному аспектах на якісно новому рівні, враховуючи вікові показники, психосоматичний стан, неврологічну симптоматику, ступінь розумової відсталості.

У результаті системного теоретико-методологічного, історичного й емпіричного аналізу означеної проблеми розкрито науково-теоретичні засади обґрунтування порушень мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дітей. Визначено, що враховуючи ієрархічність процесів формування, розуміння мовлення та основні складових мовленнєвої системи і завдання, які вони вирішують, базовою моделлю багатовимірною вивчення мовленнєвої діяльності при розумовій відсталості було обрано сучасну «функціональну систему мови та мовлення», запропоновану О. Корневим [5, С. 18].

У межах даного дослідження найбільш актуальним, на нашу думку, є психолінгвістичний підхід вивчення мови та мовленнєвої діяльності, оскільки він може надати спеціалісту не тільки необхідні теоретичні знання, але й комплексну методику експериментального психолінгвістичного дослідження специфічних особливостей мовленнєвої діяльності.

Визначено, що комплексне дослідження мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей з урахуванням психолінгвістичних механізмів порушень, стану сформованості різних

форм, видів та компонентів мовленнєвої діяльності, взаємозв'язків та взаємообумовленостей порушень мовлення передбачає дослідження їх причинної обумовленості, зв'язку з порушеннями когнітивної сфери, механізмів виникнення порушень.

У ході дослідження встановлено, що існує складний комплекс анатомо-фізіологічних, психологічних та соціальних чинників, які визначають якісну своєрідність процесу мовленнєвого розвитку, велику поширеність та стійкість порушень мовлення у розумово відсталих дітей.

Складність проблеми обумовлена тим, що названі групи чинників мають ознаки як провідних, так і взаємообумовлюючих. З'ясовано, що на початкових етапах розвитку дитини має місце автономність мовленнєвого та інтелектуального розвитку. Далі одним з регуляторів темпу та послідовності мовленнєвого розвитку є формування пізнавальних процесів. Оволодіння закономірностями мови вимагає достатньо високого рівня сформованості процесів аналізу, синтезу, узагальнення, диференціації, що при розумовій відсталості набуває ознак порушеного, недостатнього рівня розвитку.

Другим аспектом проблеми є вплив мовленнєвого порушення на формування інтелектуальної сфери в цілому. Отже, доведено, що когнітивний підхід у ході дослідження та обґрунтування порушень мовлення у РВД є пріоритетним, оскільки дозволяє одночасно визначити і специфіку формування мовлення, і специфіку розвитку когнітивних процесів, а також з'ясувати особливості становлення операційних механізмів, покладених в основу як мовних, так і немовних компонентів мовленнєвої діяльності [1].

Під час дослідження механізмів виникнення порушень мовлення, зумовлених розумовою відсталістю, з'ясовано, що на початкових етапах формування мовленнєвої діяльності головним є мовленнєве середовище, яке призводить до опанування мовленнєвою діяльністю за зразком. Формування звукових образів пов'язане не лише з розвитком слухових та вимовних диференціацій, але й пам'яті, уваги, розумових операцій порівняння слів за звучанням. Очевидно, що порушення мовленнєвого розвитку у РВД зумовлені недостатністю усіх названих інтелектуальних операцій, що й визначає їх специфіку.

Аналіз сучасного стану прикладної логопедії засвідчив існування проблеми трактування порушень мовлення у дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку, зокрема розумовою відсталістю. Визначення порушень мовлення відповідно до сучасної психолого-педагогічної (симптомологічної) класифікації створюють свого роду гальмівний ефект на практику корекційної (логопедичної) роботи, оскільки намагання вчителів-логопедів використовувати традиційні методики, що застосовуються в роботі при ФФНМ чи ЗНМ, досить часто є малоефективними, оскільки не досягають головної мети – корекції порушених механізмів, які спричиняють порушення мовлення.

З метою визначення актуальних напрямів діагностування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей було встановлено, що розумово відсталі діти являють собою надзвичайно складну в перебігу розвитку, механізмах, проявах порушення, та проблематичну в пошуках психолого-педагогічних шляхів навчання, виховання та розвитку категорію дітей. Становлення вчення про РВ обумовило два напрями в розумінні характеру та сутності порушення: анатомо-фізіологічний та психолого-педагогічний.

З метою узагальнення існуючих відомостей щодо визначення порушень мовлення, зумовлених розумовою відсталістю, було обґрунтовано критерії розвитку мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку. Було встановлено, що відповідно до психолого-педагогічної та клініко-педагогічної класифікацій мовленнєвих порушень, які вважаються загальноприйнятими в логопедії, сьогодні жодне з виділених мовленнєвих відхилень не позначається терміном «системне порушення мовлення» або «системний недорозвиток мовлення», оскільки обидві розглядають поміж означених розладів лише порушення первинного генезу.

У ході проведеного дослідження ми дійшли висновків, що порушення мовлення при розумовій відсталості треба визначати як «системний недорозвиток мовлення» (СНМ) різного ступеня важкості. Оскільки наявність розумової відсталості формує системний

характер, несформованими стають усі операції пізнавальної та мовленнєвої діяльності. Це визначення ми розглядаємо в межах психолого-педагогічного напрямку [3].

Відповідно, на цьому етапі дослідження, було визначено та обґрунтовано ступені СНМ, зумовленого РВ: важкий, середній, легкий та нерізко виражений; розроблена якісна характеристика цих ступенів за показниками розвитку компонентів мовленнєвої діяльності.

З метою уточнення було обґрунтовано показники диференціальної діагностики порушень мовленнєвої діяльності, зумовлених розумовою відсталістю, та інших порушень мовлення: відмежування порушень мовлення при алаліях та розумовій відсталості.

Незважаючи на певні наукові доробки в контексті досліджуваної проблеми, зазначимо недостатню її розробленість як в теоретичному, так і практичному спрямуванні, що підтверджує необхідність термінової науково-дослідної роботи з проблеми формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку.

Агреговані результати констатувального етапу дослідження довели необхідність переосмислення змісту корекційно-педагогічної роботи щодо формування та корекції мовленнєвої діяльності у РВД молодшого шкільного віку та пошуку нестандартних корекційно-інноваційних шляхів.

Комплексне вивчення стану та визначення особливостей і закономірностей мовленнєвого розвитку дітей із РВ як в звичному логопедичному просторі так і через призму підсистем функціональної системи мови та мовлення з урахуванням стану сформованості базових складових розумового розвитку, дозволило нам інтегрувати увесь масив одержаних експериментальних даних і вибудувати стратегію та тактику формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД, враховуючи віковий та дизонтогенетичний аспекти.

Керуючись вищезазначеним, нами розроблено та змістовно забезпечено цілісну систему діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку.

Вона заснована на міждисциплінарному підході та інтеграції усіх ланок процесу супроводу дитини із РВ у закладах освіти спільно з сім'єю. Запропонована система являє собою цілеспрямовано організований освітній простір який заповнює спільна робота фахівців (вчителів-логопедів, дефектологів, психологів), членів родини, що виховує дитину із РВ та самої дитини.

Система ґрунтується на використанні інноваційних педагогічних засобів, що сприяє формуванню та корекції мовленнєвої діяльності школярів зазначеної категорії та підвищенню успішності їх соціальної адаптації та інтеграції у суспільство. Систему забезпечують пріоритетні напрями: діагностичний, логопедичний, психолого-педагогічний.

Ймовірність, що очікування корекційного ефекту щодо формування мовленнєвої діяльності РВД можна досягти за умови спеціально створених умов: науково обґрунтованого системного аналізу проявів як мовленнєвого так і психічного дизонтогенезу; розробки принципів, методів та змісту диференціальної діагностики мовленнєвого розвитку, з урахуванням психологічних механізмів та закономірностей формування мовленнєвої діяльності у процесі дизонтогенезу; розробки варіативної (топології) різних проявів порушень мовленнєвого розвитку в середині цієї нозології дітей, урахування структури та складності як розумового, так і мовленнєвого порушення; розробки спеціальної системи корекційно-розвивального впливу з опорою на визначення причин та індивідуальних особливостей порушень мовленнєвого розвитку у РВД з урахуванням різного ступеню розумової відсталості та супутньої патології розвитку.

У межах нашого дослідження ми розглядаємо цілісну систему – як взаємодію різноманітних взаємопов'язаних структурних компонентів, які об'єднуються однією освітньою метою розвитку індивідуальності та особистості [3, С. 124].

Метою цілісної системи є: забезпечення умов диференційованої діагностики, корекційно-розвивальної роботи та максимально можливої компенсації порушень мовленнєвого розвитку, активізація когнітивного та особистісного потенціалу під час формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку.

Основні принципи побудови системи: теоретико-методологічні, спеціально-методичні, частково методичні, логокорекційні.

Теоретико-методологічні принципи: об'єктивності, детермінізму, єдності свідомості і діяльності, розвитку, особистісного підходу, системності.

Спеціально-методичні принципи: уваги до матерії мови, розуміння мовних значень, оцінки виразності мовлення, розвитку мовного чуття («чуття мови»), випереджаючого розвитку усного мовлення перед писемним, прискорення темпів збагачення мовлення.

Частково методичні принципи: комунікативної спрямованості навчання; навчання мові та мовленню як діяльності; взаємозв'язку сенсорного, розумового і мовленнєвого розвитку; забезпечення активної мовленнєвої практики; організації спостережень над мовним матеріалом; комплексного підходу до розвитку всіх сторін мовлення; збагачення мотивації мовленнєвої діяльності; забезпечення впливу художньої літератури на мовленнєвий розвиток.

Принципи логопедичної корекції: принцип урахування структури та механізмів порушень функціональної системи мови та мовлення; принцип системності; принцип комплексності, поетапності та безперервності логопедичної корекції; каузальний принцип корекції (урахування причин, механізмів, структури мовленнєвого дизонтогенезу внаслідок РВ); виділення провідних розладів в структурі дефекту; принцип розвитку; онтогенетичний принцип; обхідного шляху.

Методика цілісної системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку (підготовчий – четвертий класи) складається з авторських методик, методичних прийомів, а також адаптованих відповідних методик корекційно-розвивального навчання та розвитку мовлення у психолінгвістичному, лінгво-педагогічному та психолого-педагогічному напрямках.

Функціонування запропонованої системи передбачає два модулі: концептуально-стратегічний та технологічний. Кожний модуль має функціональні блоки. *Концептуально-стратегічний модуль* – концептуальний блок. *Технологічний модуль:* діагностико-пропедевтичний (підготовчий) блок; формувально-корекційний (основний) блок; результативно-оцінювальний (узагальнюючий) блок.

Концептуально-стратегічний модуль цілісної системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку включає: теоретико-методологічну основу; принципи побудови; концепцію, її вихідні положення: провідні положення, загальні та спеціальні закономірності, педагогічні умови процесу формування та корекції мовленнєвої діяльності.

Дагностико-пропедевтичний, формувально-корекційний та результативно-оцінювальний блоки відносяться до технологічного модулю, який включає: вихідні показники; педагогічну технологію формування та корекції мовленнєвої діяльності до якої належать: інтегративна модель, її алгоритм; програмно-методичне забезпечення на основі варіативно-модульного навчання (розвиток мовлення); забезпечення корекційно-розвивального впливу на основі реалізації освітніх та корекційно-розвивальних програм; методичні рекомендації для педагогів та батьків щодо підвищення ефективності формування та корекції мовленнєвої діяльності у РВД молодшого шкільного віку; навчальна програма підготовки та підвищення кваліфікації фахівців.

Для забезпечення безперервності процесу мовленнєвого розвитку під час корекційно-формувального навчання слід забезпечити взаємозв'язок усіх навчальних предметів, переважно: розвиток мовлення – українська мова (письмо) – читання, в плані удосконалення мовленнєвої діяльності учнів.

➤ *Закономірності процесу діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку:* загальні (урахування фундаментальних аспектів мовленнєвої діяльності: структурний компонент (формування фонетичної, лексичної, граматичної сторін мовлення); функціональний компонент (розвиток зв'язного мовлення та комунікативної діяльності); когнітивний компонент (формування здібності до елементарного

усвідомлення явищ мови та мовлення); диференціальна діагностика; взаємозв'язок формування мовлення та моторики, розвиток мовлення та пізнавальних процесів; урахування поетапності формування мовленнєвих навичок (спочатку – диференціація мовних одиниць на основі наочно-дійового, наочно-образного мислення з опорою на зовнішні дії, потім – процес закріплення засвоєного під час сприйняття в імпресивному мовленні (сприймання мовних фонем, але не вживання їх під час комунікативних дій), диференціація мовленнєвих одиниць в експресивному мовленні, наступне – інтеріоризація отриманих мовленнєвих вмінь та навичок, формування вміння виконання дій в розумовому плані, за уявою); особистісно-орієнтований підхід; урахування зони актуального та найближчого розвитку; системний підхід; комплексний логопедичний вплив; психоемоційний вплив; *специфічні* (формування та корекція мовленнєвої діяльності у зв'язку з оволодінням різними видами практичної діяльності (ігрової, образотворчої, конструювання, елементарної, трудової; співвіднесення мовлення і змісту реальних практичних дій); урахування форм словесної регуляції, можливе РВУ на різних вікових етапах та періодах навчання; можливість формування мовленнєвих навичок засобами навчальної діяльності; професійна компетентність дорослих і мовленнєвий розвиток дітей, поетапність засвоєння і формування мовленнєвих знань, умінь та навичок; урахування інертності процесів під час процесу формування та корекції: збільшення кількості часу, дозованість матеріалу тощо).

Педагогічні умови діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності, зокрема: науково-методичне забезпечення процесу діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності, що сприяє становленню мовленнєвої компетентності педагогів у питаннях мовленнєвої підготовленості учнів, орієнтації батьків на мовленнєвий розвиток дитини в визначених напрямках; диференціація змісту, засобів, форм, методів і прийомів загально мовленнєвої підготовки та мовленнєвої комунікації; моделювання мовленнєвого освітнього простору в системі мовленнєвої взаємодії (комунікації); взаємопов'язаність суб'єктних підсистем – зовнішньої (педагоги, батьки, як носії мовленнєвого досвіду та знань) і внутрішньої (діти як суб'єкт процесу формування та корекції мовленнєвої діяльності); інтеграція цінностей культури і традицій художньо-мовленнєвої діяльності у навално виховному процесі тощо.

Передбачається, що створення означених умов сприятиме успішній інтеграції дітей у сучасний соціум, покращить їхню загально мовленнєву підготовку, комунікативні можливості на основі впровадження сучасних технологій, інноваційних форм організації уроків з однієї сторони; з іншої – розвитку особистісної сфери школярів.

Вище викладене забезпечує концептуально-стратегічний блок цілісної системи формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку, окрім якого відокремлюється педагогічна технологія формування та корекції мовленнєвої діяльності. Розробка, обґрунтування та впровадження педагогічної технології процесу формування та корекції мовленнєвої діяльності обраної категорії дітей має практичну спрямованість і представлена у наступному пункті нашого дисертаційного дослідження.

Функціональними складовими розробленої діагностично-корекційно-формувальної системи є відповідні змістовні блоки. Як зазначалося вище, цілісна система діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку складається з двох модулів: концептуально-стратегічного та технологічного. Кожний модуль складається з блоків, змістом яких є визначені етапи які включають конкретну мету, відповідні завдання і напрями корекційно-формувальної роботи.

Основа модульного принципу запропонованої системи – взаємодоповнюваність та мобільність внутрішніх структур (блоків, етапів), їх можливість виконувати конкретні завдання, але одночасно бути спрямованими на вирішення загальної кінцевої мети. Усе це забезпечує загальну варіативність, функціональність та мобільність системи, можливість кадрового забезпечення (його взаємодоповнюваність та взаємозаміну) та найбільш раціональне використання науково-технічних засобів та інноваційних технологій.

Розроблена система діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності побудована таким чином, що зміст окремих блоків розрахований на роботу як з кожною дитиною так і з дітьми, які мають ускладнені варіанти як мовленнєвого, так і психічного розвитку.

В основу технологічного блоку покладені діагностико-пропедевтичний, формувально-корекційний та результативно-оцінювальний блоки.

1. Діагностико-пропедевтичний блок. *Мета* діагностико-пропедевтичного блоку – за результатами лінгвопедагогічного та логопедичного обстеження визначити вихідні показники особливостей розвитку мовленнєвої діяльності обраної категорії дітей.

Вихідні показники: *типологія варіантів мовленнєвого розвитку* (керуючись даними про рівні сформованості складових підсистем функціональної системи мови та мовлення та рівні сформованості базових складових мовленнєвої діяльності): умовно типовий – мовлення без порушень, але за рівнем розвитку компонентів мовленнєвої діяльності (правильністю, відповідністю, обсягом, часом та тривалістю формування) не відповідає нормі; дизонтогенетичний – СНМ різного ступеню важкості; *ступінь РВ* – легкий або помірний; *супутні порушення розвитку* – урахування супутніх порушень психо-нервово-соматичних; *вік дитини з РВ*.

Розробляючи зміст цілісної системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД ми керувалися технологією корекції порушень мовленнєвого розвитку у дітей із ВНГП С. Коноплястої [4]. Також, ми чітко дотримувалися провідних положень концепції висвітленої в концептуально-стратегічному модулі. По-перше, вважали, що недоцільно здійснювати роботу з формування та корекції мовленнєвої діяльності окремо від корекції порушень пізнавального розвитку, оскільки результати констатації засвідчили тісну взаємообумовленість та взаємозалежність пізнавального та мовленнєвого розвитку у дітей цієї категорії; по-друге, розроблена цілісна система діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності не повинна обмежуватися порушеннями мовлення чи варіантом психічного дизонтогенезу, оскільки тим самим буде втрачатися цілісність, систематичність та ефективність корекційного впливу.

2. Формувально-корекційний блок. *Мета* – апробація педагогічної технології формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку. *Пропедевтично-обов'язковий (підготовчий) етап. Мета* – підвищення рівня функціональної мовної та мовленнєвої готовності: 1) активізація та формування механізмів (фізіологічних, психологічних, психолінгвістичних) розвитку мовлення; 2) корекція порушень психомоторного та мовленнєвого розвитку; 3) забезпечення індивідуальної траєкторії психомоторного, пізнавального та мовленнєвого розвитку РВД. *Тривалість* – залежно від ступеню розумової відсталості, рівня пізнавального та мовленнєвого розвитку, супутніх порушень розвитку – підготовчий – 1 клас.

Змістовно-корекційний (основний) етап. Мета – подальший розвиток базових підсистем функціональної системи мови та мовлення і компонентів мовленнєвої діяльності, усного та писемного мовлення: формування у взаємозв'язку лексико-граматичної, фонетико-фонематичної сторони мовлення та зв'язного мовлення як основних компонентів усного мовлення; формування навичок читання та письма: формування звуко-буквенного аналізу, удосконалення навичок слухання і говоріння; попередження виникнення/корекція дислексії та дисграфії. *Тривалість* – залежно від ступеню розумової відсталості, рівня пізнавального та мовленнєвого розвитку, супутніх порушень розвитку – два – три роки (1 (2) – 3 (4) клас).

Функціонально-мовленнєвий (заключний) етап. Мета – розвиток базових підсистем функціональної системи мови та мовлення; удосконалення навичок мовно-мовленнєвої діяльності, зв'язного усного (діа- монологічного) мовлення, корекція порушень писемного мовлення, удосконалення навичок читання та письма. *Тривалість* – залежно від ступеню розумової відсталості, рівня пізнавального та мовленнєвого розвитку, супутніх порушень розвитку – рік – два роки (4 – 4 (5) клас).

3. Результативно-оцінювальний блок. *Мета* – діагностика результатів формування та корекції мовленнєвої діяльності: базових підсистем функціональної системи мови та мовлення, компонентів мовленнєвої діяльності: фонетико-фонематичного, лексико-граматичного, морфологічного, синтаксичного, розвитку зв'язного усного мовлення; рівня сформованості писемного мовлення: процесів читання та письма, виправлення дислексій/дисграфій.

Підсумково-діагностичний етап. Мета – діагностика результатів формування базових підсистем функціональної системи мови та мовлення і складових мовленнєвої діяльності.

Підсумково-аналітичний етап. Мета – системний аналіз агрегованих результатів експериментальної діяльності; прогнозування напрямів подальшої роботи щодо формування та корекції мовленнєвої діяльності РВД.

Висновки. У межах результативно-оцінювального етапу було використано анкети для фахівців, діагностичні методики психолінгвопедагогічного обстеження рівнів сформованості підсистем функціональної системи мови та мовлення та мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку, тотожні з методиками констатувального етапу дослідження. На цьому етапі було визначено рівні сформованості мовленнєвої діяльності РВД молодшого шкільного віку після впровадження педагогічної технології формування та корекції мовленнєвої діяльності зазначеної категорії дітей які буде висвітлено у наших наступних публікаціях.

Джерела та література :

1. Боряк О. В. Розумово відсталі діти як медико-психолого-педагогічна проблема / О. В. Боряк // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – №6 (50). – С. 74-85.
2. Боряк О. В. До проблеми системного недорозвинення мовлення / О. В. Боряк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Випуск 29: зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – № 29. – С. 21-27.
3. Боряк О. В. Психолого-педагогічні умови формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку / О. В. Боряк // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Випуск LXIX, Том 1. – Херсонський державний університет, Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 121-127.
4. Конопляста С. Ю. Ринолалія від А до Я: Монографія / С. Ю. Конопляста. – К.: Книга-плюс, 2016. – 312 с.
5. Корнев А. Н. Основы логопатологии детского возраста: клинические и психологические аспекты / А. Н. Корнев. – СПб.: Речь, 2006. – 380 с.
6. Синьов В. М. Розумова відсталість як педагогічна проблема : [навчальний посібник] / Віктор Миколайович Синьов. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 118 с.

References

1. Boryak O. V. Rozumovo vidstali dity` yak medy`ko-psy`xologo-pedagogichna problema / O. V. Boryak // Pedagogichni nauky` : teoriya, istoriya, innovacijni tehnologii : nauk. zhurnal / golov. red. A. A. Sbruyeva. – Sumy` : Vy`d-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2015. – № 6 (50). – S. 74-85.
2. Boryak O. V. Do problemy` sy`stemnogo nedorozvy`nennya movlennya / O. V. Boryak // Naukovy`j chasopy`s NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya 19 Korekcijna pedagogika ta special`na psy`xologiya: Vy`pusk 29: zb. naukovy`x prac`. – K.: Vy`d-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2015. – № 29. – S. 21-27.
3. Boryak O. V. Psy`xologo-pedagogichni umovy` formuvannya ta korekciyi movlennyevoyi diyal`nosti rozumovo vidstaly`x ditej molodshogo shkil`nogo viku / O. V. Boryak // Zbirny`k naukovy`x pracz` «Pedagogichni nauky`». – Vy`pusk LXIX, Tom 1. – Xersons`ky`j derzhavny`j universy`tet, Vy`davny`chy`j dim «Gel`vety`ka», 2016. – S. 121-127.
4. Konoplyasta S. Yu. Ry`nolaliya vid A do Ya: Monografiya / S. Yu. Konoplyasta. – K.: Kny`ga-plyus, 2016. – 312 s.
5. Kornev A. N. Osnovu logopatoly`y` detskogo vozrasta: kly`ny`chesky`e y` psy`xology`chesky`e aspektu / A. N. Kornev. – SPb.: Rech`, 2006. – 380 s.
6. Sy`n`ov V. M. Rozumova vidstalist` yak pedagogichna problema : [navchal`ny`j posibny`k] / Viktor My`kolajovy`ch Sy`n`ov. – K. : NPU imeni M. P. Dragomanova, 2007. – 118 s.

Боряк Оксана. ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УМСТВЕННО ОТСТАЛЫХ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. В статье освещены теоретические и практические аспекты разработки, обоснования и проверки процесса формирования речевой деятельности умственно отсталых детей младшего школьного возраста. Определено, что среди категорий нарушений психического и (или) физического развития наиболее распространенной является категория нарушений интеллектуального развития - умственная отсталость.

Специфика нарушений речевой деятельности у умственно отсталых детей определяется прежде всего особенностями высшей нервной деятельности и психического развития. Целью исследования является обоснование путей формирования речевой деятельности умственно отсталых детей младшего школьного возраста. Эта цель конкретизируется в задачах, ведущими из которых являются: 1) исследование проблемы диагностики, формирования и коррекции речевой деятельности умственно отсталых детей в теории и практике специального образования; ее анализ в психолого-педагогическом направлениях; 2) изучение состояния и специфики структурных компонентов функциональной системы языка и речи, уровней развития речевой деятельности у умственно отсталых детей младшего школьного возраста; 3) разработка многопрофильной модели психолого-педагогического диагностирования, формирования и коррекции речевой деятельности умственно отсталых детей младшего школьного возраста, учитывая возраст, степень умственной отсталости, сопутствующие психо-нервно-соматические нарушения развития, сроки логопедической коррекции 4) разработка, обоснование и экспериментальная проверка целостной системы диагностики, формирования и коррекции речевой деятельности умственно отсталых детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: речевая деятельность, нарушение речевой деятельности, дети с особыми образовательными потребностями, умственная отсталость, умственно отсталые дети, младший школьный возраст, целостная система диагностики, формирования и коррекции речевой деятельности умственно отсталых детей младшего школьного возраста.

Boryak Oksana. FORMATION OF SPEECH ACTIVITY OF MENTALLY RETARDED CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE: THEORY AND PRACTICE. *The theoretical and methodological diagnostics foundations, formation and correction of mentally retarded children speech activity of primary school age were investigated and experimentally proved for the first time. The scientific fundamentals speech foundations disorders caused to mental retardation (MR) are presented: causality, the cognitive specificity component of speech activity during mental retardation, mechanisms of speech disorders in mentally retarded children (MRC).*

The functional system of language and speech, its structural components in the disorders development, caused to mental retardation, were investigated. The theoretical substantiation of systemic speech underdevelopment, caused by MR, was shown and qualitative characteristics of its severity were identified.

Characterization of the speech activity of the MRC of the primary school age was generalized as a result of a multifaceted analysis of pedagogical, psychological literary sources.

The diagnosis of speech activity MRC is presented in the study. The organizational and pedagogical conditions for the formation and correction of speech activity were allocated in special educational institutions for children with MRC. The structure and organization of the diagnostic stage of the study was proved:

1. *Experimental method of investigating speech activity MRC of primary school age (the psycholinguistic aspect).*

2. *Experimental technique for diagnosing speech activity of mentally retarded children of primary school age (logopedic aspect).*

The criteria of substantiation for the development of speech activity and differential diagnosis of speech disorders of mentally retarded children of primary school age were proved.

Key words: *speech activity, mentally retarded children, junior school age, systemic speech disorders, differential diagnostics, formation and correction of speech activity, speech activity, violation of speech activity, children with special educational needs, mental retardation, mentally retarded children, junior school age, complete system of diagnosis, formation and correction of speech activity of mentally retarded children of primary school age.*

Стаття надійшла до редколегії 25.05. 2018 р.

УДК 379.8:347.6 (477)

Мар'яна Матвійчук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДІВ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

У статті здійснено аналіз міжнародних документів, що стали поштовхом для створення нормативно-правової бази в галузі дитячого оздоровлення та відпочинку в Україні. Зроблено аналіз Законодавчої бази, та інших документів, що стосуються діяльності та функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку; доводиться актуальність та важливість дослідження даного питання; визначено основні аспекти